

III. EGZODO AUTORIAI: ANALIZUOJAME. INTERPRETUOJAME

Gintaras Lazdynas

VĖJO IR GLUOSNIŲ METAFIZIKA ALGIRDO LANDSBERGIO DRAMINĖJE DILOGIJOJE

ANOTACIJA

Straipsnyje interpretuojama vieno žinomiausių lietuvių egzodo autoriaus Algirdo Landsbergio draminė diologija, įrodinėjamas prieštaravimas tarp formalaus kūrinio tobulumo ir tekstiškai neinformatyvios visumos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: dvasia, kūnas, diologija, ritualas, metafizika, krikščionybė.

ABSTRACT

The article interprets drama dilogy of one of the most famous Lithuanian authors of exodus Algirdas Landsbergis and attempts to prove contradictions between formal perfection of a work and what is textualy noninformative on the whole.

KEY WORDS: spirit, body, dilogy, ritual, metaphysics, Christianity.

Intelektualinio prado stiprumą Rimvydas Šilbajoris nurodė kaip ryškų Algirdo Landsbergio meninės savimonės bruožą¹. Pridūrus prie jo dar ir gerą autoriaus teorinį pasirengimą, tampa nesunku atspėti, kodėl draminė diologija „Vėjas gluosniuose“ (1958) ir „Gluosniai vėjuje“ (1973) sudaro racionaliai, netgi matematiškai tiksliai suręstų kūrinių įspūdį. Atrodo, kad ir vėlesniąją pjesę bus pagimdęs ne tiek poreikis pratęsti filosofinius ieškojimus – ir stilistiškai, ir idėjiškai ji gerokai skiriasi nuo pirmosios, – kiek konstrukcinis (simetrinis) ankstesnės pjesės neišbaigtumas. Kazimieras yra žmogus, žemės gyventojas, kuris pabėgo iš žemiškojo ribotumo, siekdamas pasirinkti dangaus tobulumą. Būtų labai logiška, jeigu koks dangaus gyventojas, pabėgtų iš dangiškojo tobulumo, pasirinkdamas žemiškąjį ribotumą. Schema tuomet taptų išbaigta. Ši intencija sąmoningai paryškinama ar netyčia į paviršių prasiveržia pačioje „Vėjo gluosniuose“ pabaigoje: „Angelas: Aš atsiminsiu vėją gluosniuose. Kada nors aš grįšiu pasiklaustyt jo“ [64]². Tokios meninio pasaulio konstrukcijos galimybės, man regis, ir paskatino Landsbergį po

dvylikos metų parašyti „Gluosnius vėjuje“, kur angelas, tiesa, jau kitas, sušildytas vėjo gluosniuose, pasirenka žemiškąjį gyvenimą ir pasilieka žemėje.

Racionalus konstrukcinis pradas sudaro abiejų pjesių sąrangos pamatą ir atlieka svarbią meninę funkciją: atskiri kūrinių visumos elementai perauga į binarinę priešpriešą grįstos formulės dėmenis. Visapusiškai juos apmąstydamas ir jungdamas tarpusavyje, autorius bando išnarplioti iš pažiūros sudėtingą metafizinę formulę, kurios pamatą sudaro lietuviškojo gyvenimo skerspjuvis istoriniame bei kultūriniame filosofiniame kontekstuose. Šiame skerspjuvyje išryškėja trys lietuviškosios būties sluoksniai: 1) istorinis, arba Lietuva XVI amžiaus 6 dešimtmetyje, 2) padavimų, arba legenda virtęs istorinis asmuo, ir 3) mito, arba biblinė, visatos sąranga. Teosofinis lietuviškosios tautinės ir istorinės pasaulio sąrangos elementas mistiniam praeities įvykiui suteikia metafizinį skambesį, be to, istorinio ir dvasinio lietuvių gyvenimo įvykius atskleidžia kaip metafizinės kosminės logikos dėsnius.

Landsbergis nesislėpdamas konstruoja būties

modelį – išskiria pagrindines pozityviasias ir negatyviasias būties jėgas, apčiuopia esminius būties matmenis, dėsningumus etc. Konceptualiuoju modelio centru pasirinkta XVI amžiaus 6 dešimtmčio Lietuva – ir ne tik todėl, kad tai yra momentas tarp Kazimiero beatifikavimo (1521) ir kanonizavimo (1602), kuomet karalaitis Kazimieras, paniekinęs paprastų žmonių gyvenimo reikmes, išmoksta jas vertinti ir tampa šventuoju, bet ir dėl to, kad XVI amžiaus 6 dešimtmėtis buvo ypač lemtingas ir pražūtingas lietuvių tautai. Meninį būties modelį Landsbergis nulipdo iš tikrų istorinių bei kultūrinių faktų, meistriškai panaudodamas ir kultūrinį filosofinį Renesanso kontekstą, įtraukdamas renesansiškąjį prieštaravimą tarp kūno bei dvasios ir daugybę kitų istorinės tikrovės detalių.

Tačiau už pačias kilnias autoriaus intencijas bei filosofinę matematiką grįstą pjesių sąrangą ne mažiau svarbu yra dar yra ir atitinkamos priemonės bei būdai šioms intencijoms realizuoti. O jie gali nesunkiai vėjais paleisti visą rūpestingai puoselėtą poetinę gluosnių romantiką. Šio pavojaus, mano akimis, kaip tik ir nepavyko išvengti dilogijos autoriui, kuris europietiškosios kultūros sandėliuose jau spėjusiomis aprūdyti svarstyklėmis ryžtasi seikėti ir sverti lietuviškąją gyvenimo medžiagą, į visumą ją susiūdamas įvairiaspalviais, iš skirtingų gabalėlių ektekiškai sudurstytais siūlais. Racionalūs pirminio karkaso kontūrai lieka nepriteigti: dramaturgas, regis, išsikėlė sau užduotį panaudoti keletą reikšmingų kultūrinių asociacijų, dvi tris filosofines ar kultūrinės reminiscencijas, klasicistinę kūrinio sąrangą ir pan. Užduotis kruopščiai įvykdyta, spalvingas daigianaris vaizdas sukurtas, tačiau organiškios vienovės mechanškai gana išbaigtas statinys vis dėlto neįgijo. Dramos neblogai surestos, tačiau senamadiškos ir neinformatyvios, jos varijuoja bendrąją – Švietimo epochos iškeltą ir pamėgtą – kūno – dvasios binarinę prieštaros problematiką, bendras sąvokas, tačiau šiame skambesyje stinga naujų netikėtų garsų.

Nuolatinis autoriaus siekimas užbėgti skaitytojui (žiūrovui) už akių ir paaiškinti net pačius elementariausius, plika akimi nesunkiai įžiūrimus, dalykus verčia prisiminti Klasicizmo

estetiką, kuri ribotumu laikė neišsakytas mintis, užuominas – tai, kas palikta potekstėje. Kalbėjo tekstas, ir tik tekstu buvo pasakoma tai, ką norima pasakyti. Taip ir Landsbergis, tarsi nepasitikėdamas skaitytojo nuovokumu, kartas nuo karto pasufleruoja, kas vyksta scenoje, ir primygtinai nurodo, kad jis siekia išnarplioti sunkias metafizines problemas bei sumodeliuoti lietuviškąjį gyvenimą: „Aš stebėjau tris žemiškus gyvenimus (Kazimieras parodo į Kurevičių, Vyšniauską ir Jasaitį). Mes galime matyti juos iš dangaus, kada tik panorime. Bet žiūrint į juos iš čia, jie darosi suprantamesni. Per tą valandą aš suaugau su jų vargais ir kančiomis. Aš pamilau juos su visomis jų svajonėmis ir silpnybėmis” [P. 37], – taip Kazimiero lūpomis išsakoma pagrindinė kūrinio idėja. Išskirtinė vieta vėjo ir gluosnių sąrangoje tenka meilei ir, kad skaitytojas šito dėmens neišleistų iš akių, jam į pagalbą vėl atskuba Kazimieras, vietoj autoriaus deklaruodamas: „Mano žemiškasis gyvenimas praėjo be minties apie moters meilę. Šią naktį gi aš turiu klausytis vis naujų moteriškų žingsnių ir stebėti vis naujas meilės rūšis” [P. 46]. Taip pati dramų poetika sukomplikuoja metafizinės gėlmės pojūtį, refleksijai neleidama palikti fizinio pasaulio paviršiaus ir pereiti į giluminį sluoksnį.

Dilogijoje vaizduojamas paskutinis lietuviškosios gedinaičių dinastijos valdovas Žygimantas Augustas ir kaip tik tas karas su Rusija dėl Livonijos, kuris paspartino Lietuvos valstybės žlugimą, atsiskleidusį Liublino unija susijungiant su Lenkija. Šią tautai ir valstybei pavojingą akimirką jau nebe istoriniu, bet meniniu lygmeniu kaip tik ir bando įsiterpti Kazimieras, kuris pats buvo viena Lietuvos žlugimo priežasčių ir kuris dabar turi gelbėti Lietuvą – negatyvų būvį keisti pozityviu. Kazimieras – būsimas šventasis ir Lietuvos globėjas. Lietuvą jis mėgina gelbėti stebuklu. Bet ir šis ypatingas, lietuviškas – „Raitelis ant balto žirgo. Vytis” [P. 76]. Vytis kartu yra ir ta ideali galimybė, kurią pasirinkusi, Lietuva galėtų išsigelbėti. Taip istoriniai faktai dilogijos meninio pasaulio sąrangoje įgauna savo estetinį semantinį išbaigtumą.

Lietuviškosios istorinės ir buitinės medžiagos dar nepakanka norint metafiziškai apibrėžti

visuotinį žmogiškąjį gyvenimą, todėl atvirų bei paslėptų asociacijų gijomis lietuviškąjį gyvenimo modelį Landsbergis, pasiremdamas Kurevičiaus personažu, įveda į bendražmogiškąjį visuotinį Renesanso kultūros kontekstą. Dialogijoje vaizduojamasis metas – tai laikas, kuomet Koperniko heliocentrizmo teorija jau išklabinio senuosius pasaulėžiūros pamatus ir pakeitė požiūrį ne tik į žvaigždes, bet ir į žmogų. Maždaug tuo metu į pasaulį ateina Galilėjus (1564), išradęs teleskopą (čia Kurevičius aplenkia laiką, teigdamas girdėjęs „apie vamzdį su stiklais, kurie priartina žvaigždes“; [P. 22]. Kartu tai yra renesansiškojo karnavalo su jo kūniškojo prado išaukštinimu (Vyšniauskas – Jasaitis) ir dansmakabriškomis mistifikacijomis (antroji pjesė) metas. Humanizmo filosofija jau kiek anksčiau į pasaulio centrą iškėlė žmogų ir vertybe paskelbė visa tai, kas žmogiška, o literatūros srityje kaip tik tuo metu Fr. Rabelais baigia kurti pantagriuliškąjį pasaulio modelį, kurio svarbiausioji, varomoji jėga – fiziologiniai poreikiai. Priestara tarp kūno ir dvasios netenka savo teologinio apibrėžtumo ir įgyja grynai žmogiškąją dimensiją. Pagrindinė pjesių – vėjo ir gluosnių – metafora kaip tik ir žymi prieštaravimą tarp krikščioniškojo ir humaniškojo žmogaus vertinimo, kurio sprendimas virsta pirminiu fabulos varikliu. Žmogų reikia išmokti pamilti, užuot moralizavus ir taip slopinus jį, anot B. Russello, nepasiekiamais etiniais idealais³.

Pagrindinis veikėjas – Kazimieras – yra tarpinė grandis tarp žemės ir dangaus, tarp žmonių ir angelų. Bibline prasme dangus yra tas tikslas, į kurį atveda žemėje teisingai pasirinkta kryptis, tai atpildas už išbandymo išlaikymą, pagaliau tai objektyvus žmogiškosios būties tikslas. Kazimieras jau yra įžengęs į dangų, tad įgijęs tikrą dvasios būties formą – jis netgi jau paskelbtas palaimintuoju, nors dar nepasiekęs šventojo statuso. Iš dangaus Kazimieras nusileidžia kaip dvasia, tačiau žemėje būtis jau reiškiasi per kūno ir dvasios jungtį. Kūnas yra laikinas, bet būtinai reikalingas kaip indas, kuriame subręsta dvasia. Šis žemiškasis laikinumas – laikinas dvasios išiliejimas į kūną – ir sudaro visą vėjo ir gluosnių metafiziką.

Žemiškas ribotumas ir laikinumas, anot autoriaus, nors ir skausmingas, bet savotiškai patrauklus, gražus ir mielas – apie žmonių kalbą Kazimieras sako: „Bet kokia ji graži savo laikinume, kaip vėjas gluosniuose“ [P. 11]. Kiekvienas herojus savaip bando įveikti tą laikinumą (laikinas kūnas – „šitie grubiai sunarstyti šanariai“), kurį angelas įgyja tik akimirkai. Kiekvienas personažas, taip pat ir Kazimieras su angelu, reiškia skirtingą kūniškumo ir dvasingumo proporciją. Kazimierą su angelu galime suvokti kaip grynąją dvasią, tik laikinai grįžusią ir įgavusią kūniškąjį pavidalą, tuo tarpu kiti veikėjai, kaip paaiškėja iš „Gluosnių vėjyje“ pabaigoje priimto angelo sprendimo likti žemėje, yra angelo dvasia, nusileidusi į žmogiškąjį kūną, bet įkliuvusi jame ir nebegalinti iš jo išsivaduoti.

Kazimieras ne veltui sako, kad jam teko stebėti įvairias, tiksliau, įvairių socialinių sluoksnių atstovų, meilės rūšis, nes meilė, kad ir kokia ji būtų, yra pamatinis žemiškosios būties akmuo, į kurį remiasi ir karaliaus, ir valstiečio siela. Tačiau meilė, arba, tiksliau, žemiškoji meilė, nebūdinga dangaus gyventojui Kazimierui. Žemiškoji meilė ypatinga – ji sieja ne tiek dvi sielas ar širdis, kiek žmogų sujungia su jo trokštamomis vertybėmis. Kurevičių, kaip ir karalių, meilė iškelia virš žemės ir laikinumo: Aldonos „gerumas verčia mane pamiršti žvaigždes. Ir mano meilėje jai nebus laikinumo“ [P. 62]. Vidiniai karaliaus prieštaravimai kyla būtent iš to, kad jis ieško Barboros laikinume bei jos laikinumo atspindžio, jis mėgsta kalbėtis su žmonėmis, kurie ją matę ir kurių atmintis mitologizavo jos atspindį. O Kurevičius suvokia, kad karalius „ieško atsakymo žvaigždėse. Jis turi rasti tarp jų karalienės Barboros akis“ [P. 20]. Karaliaus meilė Barborai kilni ir tauri, tačiau ir ši meilė yra ne tiek jausmas Barborai, kiek karaliaus egoizmas: „Aš buvau daugiau negu karalius. Aš buvau laisvas ir laimingas žmogus!“ [P. 52], o dabar meilė yra galimybė pasiteisinti ir išvengti karaliaus atsakomybės, kurią jam primeta istorinės aplinkybės bei primena Kazimieras. Plikbajorio, savotiško triksterio Vyšniausko, idealas – auksiniai ir vištiena, ir šias vertybes jam užtikrinanti jungtis su virėja Kunigunda, kuriai

savo ruožtu, norisi tapti bajore ir kuri tikisi, kad Vyšniauskas ją tokią padarys. Visos Kazimiero stebimos meilės rūšys tėra jungtis su žemiškosiomis vertybėmis, suvokiant jas kaip dangiškąsias.

Būties visuma Landsbergio dilogijoje sudaryta iš dangiškojo ir žemiškojo gyvenimų galimybių. Kiekvieno žemės gyventojų dvasia, atsispyrusi nuo konkretaus savo jausmų, minčių, pojūčių pagrindo, veržiasi į idealias būties aukštumas, ir ši energija tampa pagrindine jėga, judinančia žemiškąjį gyvenimą. Tačiau, kaip pastebi Kazimieras, žemiškojo gyvenimo judėjimo į idealą kryptis nesutampa su dangiškojo tobulumo kryptimi. Tikraja Kazimiero kelionės į žemę užduotimi – stebuklu – kaip tik ir turi tapti žemiškojo gyvenimo krypties patikslinimas, naujų vertybių formulavimas. Bet, žemėn atvykęs tam, kad žmonių akis nukreiptų į dangų, Kazimieras pats atidžiau įsižiūri į žemę bei jos gyventojų rūpesčius. Taigi grįžęs į žemę Kazimieras nebeapaniekinama žemiškojo laikinumo, kuris reiškiasi ir iš praeities ateinančia jo paties nostalgija savo miestui bei noru „tik vienam žvilgsniui“, „tik akimirkai“ prisiliesti prie žemės.

Svarbiausias tikslas, dėl kurio Kazimieras turi vykti į žemę, yra stebuklas, kurį jis pats Dievo įsakymu ir privalo įvykdyti; tačiau vėliau ne sykį pabrėžiama, kad Kazimieras dar nėra šventasis, nors kultūrinėje lietuvių sąmonėje gyvuoja būtent kaip šventasis arba žemiškasis karalaitis. Abiejose pjesėse Landsbergis sureiškina būtent pereinamąją grandį, arba tą Kazimiero (žmogaus dvasios) būseną, kuomet jis jau yra nusikratęs žemiškojo ribotumo, bet dar nėra įgijęs ir dangiškojo tobulumo. Savime išskyla du opūs klausimai: kas Kazimierui suteikė teisę patekti į dangų ir tapti palaimintuoju? ir kokie jo veiksmai atvers jam galimybę tapti šventuoju? Žvelgiant į Kazimierą kaip į šventąjį⁴, ši tarpinė grandis išnyksta. Tad Lietuvos praeitis į tokią būtiškąją konstrukciją įvedama ne kaip atsitiktinė tyrinėjimo medžiaga, bet kaip gyvybiškai – būtent metafizinė prasme – svarbus struktūrinis elementas. Todėl ir dilogijos, o ypač „Vėjo gluosniuose“, veiksmą galima žvelgti kaip į archajinį iniciacijos ritualą, kur Kazimieras

privalo įvykdyti Dievo skirtą užduotį ir atsekti kelią, vedantį į tikrąjį dangiškąjį tobulumą. Šioje kelionėje Kazimiero dvasia galutinai subręsta, o inicijuotas į šventuosius, jis įgyja ir ypatingų funkcijų – tampa Lietuvos globėju.

Tautosakinis pradus dilogijoje reiškiasi taip pat kitais pavidalais. Panašiai kaip ir Krėvės „Šarūno“ personažų, Jasaičio ir Onutės paveikslai kuriami, pasiremiant liaudiškuoju dainų mentalitetu: Jasaitis pažeria gausybę patarlių, Onutė demonstruoja liaudiškus burtus ir tikėjimus. Plikbajorio Vyšniausko ar bevardžio plikbajorio-iliuzionisto istorijos pasakojamos liaudiškajam artimu fabliaux stiliumi su stipriu farso atspalviu. Dangaus gyventojai kuriami pagal visas naiviojo materializmo ir folklorizmo taisykles, kurias išsako Kazimieras: „Mielas angele, nuo neatmenamų laikų dangaus gyventojai nusileisdavo žemėn ir prisiėmę žemišką pavidalą tirdavo žmonių gerumą ir tikėjimą“ [P. 10]. Pats Kazimieras primena pasakų herojų, iš mirtino miego vaduojantį karalių bei jo karalystę ir už tai gaunantį atlyginimą

Škotų antropologas J. G. Frazeris laikėsi nuomonės, kad stebuklinės pasakos atspindi pirmąsias iniciacijos ritualas.⁵ Remdamasis šiomis užuominomis, prancūzų mokslininkas P. Saintyvesas sukūrė ritualistinę pasakos kilmės teoriją, skelbiančią, jog stebuklinė pasaka yra iniciacijos ritualą lydėjęs bei jį aiškinęs alegorinis pasakojimas⁶. Tokios koncepcijos laikėsi ir žymus rusų mokslininkas V. Proppas⁷. Galbūt ir Landsbergis, žanriniu požiūriu dilogiją apibrėždamas kaip „du stebuklinius vaidinimus“, norėjo nurodyti organišką jos ryšį su stebuklinės pasakos poetika? Juk ir abi dilogijos dalys tarpusavyje siejasi ne kaip viena kitos pratęsimas, bet tarytum pakartojimas: „Vėjas gluosniuose“ – sėkmingas bandymas (žmonės apdovanojami, Kazimieras įvykdo užduotį), „Gluosniai vėjuje“ – nesėkmingas mėginimas (stebuklas neįvyksta, angelas paskęsta žemės ribotume). Tokiu principu kuriami patys populiariausi pasakų tipai (Aarne's-Thomsono katalogo Nr. 480, 510, 531 ir kt.). Tuomet aiškesnis tampa ir ryšys tarp Kazimiero-herojaus bei angelo-antiherojaus. Pirmasis yra iš žemiškojo kūno išsiplėšusi ir į dangaus aukštybes

pakilusi dvasia (siela), o antrasis – grynoji dvasia, iš dangiškųjų aukštybių nusileidusi į žemę ir joje įkliuvusi. Įdomu, kad pjesėje „Vėjas gluosniuose“ karalius apdovanoja, o „Gluosniai vėjuje“ jis pats yra apdovanojamas.

XVIII amžiaus Švietimo literatūra ir filosofija leisdavo tobulai būtybei iš dangiškosios aukštybės apžvelgti žemiškojo gyvenimo turinį, išryškinant jo ribotumą. Šio principo laikomasi ir Landsbergio dilogijoje. Binarinė dangaus – žemės (tobulumo – netobulumo) ašis čia transformuojama į kūniškojo ir dvasiškojo pradų priešpriešą. Pasirinkęs sunkiausią gyvenimo kelią – siekti šventumo, – Kazimieras jau yra įžengęs į dangų – žemiškojo gyvenimo tikslą. Kazimiero gyvenimas yra viena – tobulos žmogiškosios egzistencijos – galimybė, kelias, vedantis į dangaus aukštybes. Tačiau pasirodo, kad tobulai nugyventas žemiškasis gyvenimas dar nėra pakankamas pagrindas pripažinti tikrąjį tobulumą – šventumą. Palyginti su „tobulo laukinio“ modeliu Landsbergis vis dėlto kuria savotišką humaniškąją antitezę: dangus ne pasmerkia, bet pamilsta žemę su visu jos ribotumu.

Į dangų Kazimieras patenka paniekinęs žemiškojo gyvenimo vargus ir rūpesčius, tai yra Biblijos ir krikščioniškojo tikėjimo nurodytu keliu. Grįžęs į žemę, jis dar kartą bando iš dangiškųjų aukštybių įvertinti žemiškąjį gyvenimą bei klystančius žmones, tačiau čia pat susilaukia priekaišto už savo paties kadaise pasirinktą kelią. Karalius yra lygiai taip pat atitrūkęs nuo gyvenimo, pakilęs virš žemės kaip ir Kazimieras savo laiku – skirtumas tik tas, kad karalius meldžiasi savo žemiškajai mylimajai, o Kazimieras meldėsi „ne žemiškai būtybei“ ir būtent todėl „veikė dar mažiau“, buvo dar silpnesnis tautos egzistencinės pusiausvyros atramos taškas bei dar nepatikimesnė harmonijos prielaida. Per didelį atitrūkimas nuo žemės Kazimierui trukdo tapti šventuoju, o toks karaliaus atotrūkis jo valdomą pasaulį stumia į katastrofą.

Tos Kazimiero savybės, su kuriomis jis atvėrė dangaus vartus ir netgi tapo palaimintuoju, dangaus požiūriu pasirodo esančios ribotumas, kurio pakanka, kad patektum į dangų, tačiau

kurio reikia nusikratyti, siekiant visiško tobulumo. Žvelgdamas iš žemės į dangų, ribotas žemiškasis protas primeta dangui savo logiką, iškreipia tikrąsias vertybes ir pakeičia būtines prasmę. Nors Kazimieras karaliui patetiškai pareiškia, kad „šventieji yra tie, kurie pilnai išgyvena krikščionybę“ [P. 63], tačiau dramos logika verčia manyti, kad „krikščionybės išgyvenimas“ nėra tradiciškai suvokiamas doro krikščionio gyvenimas. Sugretindamas dangiškąjį ir žemiškąjį požiūrius į žemiškąjį bei dangiškąjį gyvenimus, dramaturgas meta gana drąsų iššūkį tradicinei katalikiškajai lietuviškajai pasaulėvokai.

Palaimintasis Kazimieras dar nėra nusikratęs žemiškojo ribotumo, dar jis skuba į pagalbą žmonėms, kurie „klysta savo nuovargy“, siekdamas juos atvesti į teisingą kelią. Bet palaipsniui Kazimieras patiria žemiškąjį gyvenimą, persisunkia žmonių vargais bei rūpesčiais ir išmoksta vertinti tai, ką seniau pats buvo paniekinęs ir dėl ko tapo palaimintuoju. Prie atomazgos artėjančiame pokalbyje su karaliumi Kazimieras sukritikuoja žemiškąjį šventumo suvokimą (paprasta liaudis, palaimintąjį Kazimierą jau vadinanti šventuoju, šiuo atveju pasirodo esanti mažiau nuovoki nei karalius, oficialiais kanalais trukdantis skubiai spręsti kanonizacijos klausimą), kadangi žemiškasis gyvenimas yra ne būdas tapti šventuoju, o tik pakopa niekad nesibaigiančiame kelyje į šventumą, kurio siekti reikia net ir patekus į dangų: Kazimieras „bus amžinai bandomas ir <...> jo tobulėjimui nėra laiko ribos“ [P. 54].

Ne tik Kazimieras, bet ir angelas pastebi, jog ir dangus pernelyg kategoriškai primeta savo dogmatišką logiką žemei ir dėl to nesugeba paaiškinti žmogaus gyvenimo bei žemiškojo pasaulio dėsnių (nors iš tikrųjų tai gali būti tik žemiškoji ribota logika, primesta dangui tam, kad paskui „dangaus valia“ ją galėtų grąžinti žemei). Susikirtęs per disputą, angelas stebisi: „Aš nežinojau, ką reiškia diskutuoti su žmonėmis. Jie neklauso tiesos, logikos, įrodymų. Jie klausosi tik savo balso skambėjimo ir nenustoja žavėjosi juo“ [P. 37]. Gyvenimo logika yra gyvenimo logika, ir čia netinka dangaus logika, – teigia autorius. Kaip

tik dėl to Vyšniausko, Jasaičio, Kurevičiaus ir jų mylimųjų egzistenciniai prieštaravimai sprendžiami būtent žemiškųjų, o ne dangiškųjų reikmių lygmeniu: karalius, šis *deus ex machina*, visais pasirūpina „karališkai“, jis padaro tai, ko žemėje nepadarė, tačiau ką padaryti išmokė Kazimieras.

Grynoji dvasia, neužpildyta žemiškuoju patyrimu, nesugeba sutramdyti nei suvaldyti žemiškojo gyvenimo. Norint suvokti žemiškojo gyvenimo veikimo logiką, reikia pačiam nusileisti į žemę ir visa tai patirti tiesiogiai: „žiūrint į juos iš čia, jie darosi suprantamesni“ [P. 37]. Kazimieras tą, atrodo, jau yra suvokęs ir įsisąmoninęs, šios išminties jis stengiasi išmokyti karalių, kad šis imtųsi aktyviai realizuoti jam skirtą atsakomybę už tautos narius ir rūpintis paprasčiausiomis kiekvieno žmogaus reikmėmis, o angelas labiau panėši į sutrikusios orientacijos žmogų, kurio idealiosios nuostatos visiškai neatitinka realybės. Galbūt dėl to antroje pjesėje angelas pasilieka žemėje, idant savo dangiškąją išmintį papildytų žemiškąja patirtimi. Žemiškojo gyvenimo grožis, kaip teigia Kazimieras, geriau suvokiamas tik tuomet, kai užsibaigia žmogaus gyvenimo kelias. Kaip ir šiuolaikinė psichoanalizė ar streso psichologija (H. Selye), Landsbergis diegia mintį, jog kelias į egzistencinį išsipildymą veda ne šalia žemiškojo gyvenimo, bet per jį, per jo patyrimą, jo išgyvenimą iki galo⁸.

Kaip ir A. de Saint-Exupéry mažasis princas, į dangų Kazimieras grįžta visiškai pasikeitęs ir iš dalies privertęs bent laikinai pasikeisti (tiksliau pasakius, leistis logiškų argumentų būti laikinai pabudintam iš letargo) karalių. Pasikeitimo esmė yra ta, kad Kazimieras išmoka vertinti žemiškąjį gyvenimą, užuot jį paniekinęs, ir dėl to gali tapti Lietuvos globėju, jėga, lemiančia egzistencinę lietuvių tautos harmoniją. Kiti veikėjai yra statiški ir kokybiškai nekintantys. Palaipsniui keičiasi tik jų įvertinimas: idealusis Kazimieras reabilituoja žemės gyventojų vargus ir rūpesčius. Išimtį iš statiškų veikėjų sudaro tik „Gluosnių vėjuje“ angelas-iškriteiva, Kazimiero priešprieša, kuris tarsi ryžtasi kelione į dangų pradėti nuo pirmojo laiptelio. Buvęs nevykėlis danguje ir pasilikęs žemėje, angelas neišmoksta skraidyti – jis

nusigyvena, tampa degtindariu, tačiau net ir epilogе, kai, po pusės amžiaus į žemę naujam stebuklui su nauju angelu-palydovu sugrįžęs ir rūstaus moralisto bruožų igijęs, Kazimieras verčia jį gailėtis savo poelgio, angelas, priešingai, savo būseną apibūdina greičiau kaip egzistencinį išsipildymą, o ne pralaimėjimą: „Aš apglėbiu medį, mano kojos įsiremia žemėn, ir aš žiūriu į žvaigždes“ [P. 126].

Dangiškasis Lietuvos globėjas kaip tik ir siekia žemiškąjį Lietuvos valdovą išmokyti įsiremti kojomis į žemę. Tautos ir atskiros jos nario likimų priklausomybė nuo karaliaus valios – svarbi gluosnių bei vėjo pasaulio ašis. Valdovas privalo suvokti atsakomybę už tautą, už kiekvieną jos narį: „Bet dabar mums reikia padaryt karalių vertu to stebuklo. Jis turi suprasti, kiek daug nuo jo priklauso“, – sako Kazimieras angelui, o pačiam karaliui tiesiai paaiškina: „Aš stengsiuos jums įrodyt, kad jūsų valdinių vargai ir laimės yra verti jūsų dėmesio ir užuojautos. Jūs matysit, kad jų ateitys yra jūsų delnuose“ [P. 51]. Taip atsiveria racionalistinis, tačiau šiems laikams labai jau anachroniškas struktūrinis būties modelio sluoksnis.

Kazimieras dar sugeba trumpai akimirkai pažadinti karalių iš dvasinio stingulio ir įkvėpti jėgos vienam vieninteliui veiksmui – įvykdyti savo pareigą valdiniais. Tačiau čia pat karalius ir vėl pasineria į letargą, ir antroje dialogijos dalyje Kazimieras atvyksta jau į „miegančiąją karalystę“. Karalius nesugeba pakartoti Kazimiero žygdarbio, jo atitrūkimas nuo žemės, nuo gyvenimo bei malda žemiškajai būtybei stumia kraštą ir tautą į pražūtį. Susijungdami su savo mylimąja, Kurevičius, Vyšniauskas bei Jasaitis pasiekia žemiškos laimės išsipildymą; karalius bando savo mylimąją iššaukti iš mirusiųjų karalystės, tačiau Radvilaitė priklauso jau mirusiųjų pasauliui – į karalių pažvelgia vien kaukolė. Kiek subanalintu simboliu Kazimieras dar bando priminti karaliui jo pareigą tautai – „ant užuolaidos sušvyti baltas VYTIS, nustelbdamas kaukolę“, – tačiau karalius šio reginio jau nebeapstebi. Apdovanojęs savo valdinius, karalius pareiškia: „Pasaulio harmonija atstatyta“ [P. 61], tuo tarpu „Radvilaitės“ žvilgsniu, ji subyra

jau daug stambesniu – tautos ir valstybės mastu.

Šitaip sėkmingo – nesėkmingo bandymo priešpriešą igyja ir Kazimiero, dangiškojo Lietuvos globėjo, santykis su karaliumi, žemiškuoju Lietuvos valdovu. Dilogiją galima būtų suvokti kaip savotiškai padavimą, sukurtą viduramžių legendų pavyzdžiu ir aiškinančią, kodėl Kazimieras tapo šventuoju bei Lietuvos globėju ir kodėl žlugo Lietuvos valstybė. Galimas ir atvirksčias aiškinimas – pabirus istorinio, kultūrinio, dvasinio lietuvių tautos gyvenimo faktus Landsbergis sujungia į vientisą koncepciją, į nuoseklų priežasties – pasekmės grandinę, kurioje jie yra egzistenciškai įprasminami ir paaiškinami.

Vienas ryškiausių Landsbergio dramų meninio vaizdo ypatumų yra gelmės nebuvimas – vaizdo semantika išbaigiama regimuoju vaizdo paviršiumi, po šia regos ir klausos pojūčiams bei racionaliam suvokimui prieinama išore nevyksta nieko, kas generuotų ar koreguotų išoriniu vaizdu perteikiamą prasmę. Netgi „vidinė“ kiekvieno veikėjo esmė yra visiškai išreiškiamą jo veiksmiais, žodžiais, reakcija, už kurių nesislepia jokia, netgi nereikšminga, informacija.

Dramose visų pirma išnyksta giluminis, arba transcendentinis, būties planas heidegeriškąja – bet ne hegeliškąja – prasme. Užtat dramos kolizija perauga į moralinio, dorovinio, etinio valingo bei sąmoningo pasirinkimo problemą. Todėl sunku sutikti su mintimi, kad Kazimieras keičia žmonių psichiką⁹, jei psichikos pozityvistiškai netapatinsime su sąmone. Meniniame vėjo ir gluosnių audinyje neįmanoma aptikti nieko panašaus į tai, ko „Anglų literatūros istorijos“ įžangoje 1864 metais iš meno reikalavo netgi toks visokių dvasių bei gelmių priešų – pozityvistų – atstovas kaip H. Taine'as: „Žvelgdami savo akimis į regimąjį žmogų, ką jūs stengiatės suprasti jame? Neregimą žmogų. Žodžiai, kuriuos pagauna jūsų ausys, tie judesiai, ta galvos laikysena, jo drabužiai ir visų rūšių protinga veikla jums yra ne daugiau kaip daugybė apraiškų. Jos kažką išreiškia – sielą. Vidinis žmogus yra pasislėpęs po išoriniu žmogumi, o šis tik išreiškia pirmąjį“¹⁰. Landsbergio žmogus po savo išoriniu paviršiumi neslepia vidinio žmogaus, nekalbant jau apie tą

vidinę transcendenciją, kurią, Herderio „vidinio dvasinio žmogaus“ idėjos paakinti, atrado vokiečių romantikai. Greičiau galima kalbėti apie graikiškąją žmogaus sampratą, kuomet žmogaus „vidus“, anot M. Bachtino, sutampa su „išore“ ir yra prieinamas kitiems lygiai tiek pat, kiek ir man pačiam¹¹.

Pastangos Landsbergio dilogijos būties modelį susieti su modernesnėmis metafizikos teorijomis neduoda jokių vaisių, tačiau jas reikia nuolat kartoti, kol pagaliau išdrįsti prisipažinti sau, jog metafiziniai šio modelio pagrindai remiasi į žymiai senesnę tradiciją. Racionalizmas Hegelio lūpomis tvirtino, kad „metafizika yra ne kas kita kaip bendrųjų mąstymo sąvokų suma – tarsi tas deimantinis tinklas, į kurį mes įvedame bet kurią medžiagą ir tik šitaip padarome ją suvokiamą“¹². Hegelio nuomone, metafizika yra daikto suvokimas protu¹³, tačiau ji susijusi su dvasios – imaterialumo sfera. Ši metafizikos samprata, nors ir nederanti modernistiniam menui, regis, yra tiksliausias raktas Landsbergio dilogijos, o kartu ir lietuviškojo kultūrinio mentaliteto kuriamam būties modeliui pažinti.

Hegeliškąjį „deimantinį tinklą“ dilogijoje sudaro herojų valia ir sąmoningumo laipsnis, kurio pagrindinis matmuo – etinės ir dorovinės bei dorinės vertybės. Jos čia gana paprastos, pačios elementariausios, rodančios konkretaus žmogaus santykį su kultūriniu-dvasiniu ir natūraliuoju-kūnišku pradū. Pirmojo veiksmo pabaigoje Kazimieras visus tris vyrus charakterizuoja būtent šiuo atžvilgiu. Kurevičius atsidavęs mokslui ir sprendžia mokslinių atradimų užaštrintą mokslo – tikėjimo problemą, o Kazimieras nurodo, jog „visatos viršūnėje tarp tikėjimo ir mokslo nebėra skirtumo“. Kita vertus, Kurevičiui nesvetimi ir kūniški malonumai. Į juos, kaip dera europietiškojo Renesanso amžininkams, linkę visi trys herojai, tačiau Kurevičiui būdingesnis rafinuotumas, Vyšniauską ir Jasaitį stipriai valdo taip pat pikareskinis maitinimosi instinktas, kuris nustelbia dvasinių vertybių alkį: „Aš žinau, jie nesiklausė mano aiškinimo, bet jis buvo toks alkanas“, – sako Kazimieras apie Vyšniauską, plikbajorį.

Transcendentinės, kaip ją vadino romantikai,

pasaulėvokos Landsbergio kūrinys nėra, o tai reiškia, jog nėra metafizikos romantinė bei šiuolaikine prasme. Lietuvių rašytojams įprastu būdu metafizinę problematiką ar pajautą Landsbergis perveda į vienmatę realybę, kurioje po fiziškuoju paviršiumi nebelieka jokios transcendentinės esmės, jokios giluminės struktūros. Pasilieka tik totalumas, monadiškumas, gyvenantis išorėje, tik vaizdinys, nesuvokęs savo valios. Vienplanė vėjo ir gluosnių metafizika nepažįsta nei romantinio „kelio į save“, nei giluminio būties sluoksnio – būtis čia apsiriboja išimtinai tik išoriniu fiziniu sluoksniu. Tai, kas buvo metafizika romantinė prasme, čia virsta mistika. Žmogus tokia pasaulyje visuomet yra išorinių jėgų veikimo objektas, visa jo gyvybiškai aktuali raiška nukreipta į šias išorines jėgas – bandant jas atpažinti protu bei pojūčiais.

Kiekvienas dilogijos veikėjas išreiškia savitą kūniškumo ir dvasingumo santykį, kurį pusiau rusoistiškai, pusiau hegeliškai sąlygoja socialinis herojaus statusas – sveikiausias pradai, atstovaujamas žemiausiojo socialinio sluoksnio (Jasaitis ir Onutė, valstietis ir virėjos globotinė). Vyšniauskas visada lenkia į žemę, o Jasaitis kelia aukštyn, Vyšniauskas sukliauja, o Jasaitis laikosi teisingumo jausmo. Kiek blankesnis, bet tokio pat pobūdžio yra ir pilaitės virėjos Kunigundos bei jos globotinės Onutės supriešinimas. Plikbajoris stovi ant žemiausio dorovinio bei dorinio laiptelio. Triksteriška stilistika jį žmogiškai sušildo, bet nereabilituoja. Dvasiniu atžvilgiu Jasaitis ir Onutė pranašesni net už rafinuotąjį didiką Kurevičių, kuris deklaruoja polinkį į metafizinį mąstymą, savo meilužei sakdamas: „Mes esame niekas. Mūsų meilė ar neapykanta – niekas“, ir supeikia ją: „Tu panaši į tą prasčiokėlį sargyboje. Prieš jūsų akis visad stovi daiktai: žemės sklypai, pievos, širdys. Jūs nematote, kad už viso šito tėra didysis niekas. Mokslas nevalgina jūsų galvų“ [P. 43]. Atsidavęs mokslui kaip priemonei atitrūkti nuo žemiškos tuštybės ir pakilti į dangų („Mums reikia būti arčiau prie žvaigždžių“; [P. 19]) žvaigždės Kurevičius suvokia materialistiškai, kaip dangaus kūnus, o ne dvasios šviesulius, ir jam regisi, jog, pasilypėjęs į bokštelį ar

žvelgdamas pro teleskopą, priartės prie žvaigždžių. Tokiu atveju žvilgsnis, pakeltas nuo lėkštės į dangų, yra toks pat žvilgsnis į Nieką. Kurevičius jau įžengęs į postmodernistinių abejonių pasaulį – senoji pasaulio sąranga griūva, o naujoji – neiški. Kurevičius nuo visatos sąrangos jau nuplėšęs poetinę skraistę. Visata jam – astronominis dangaus skliautas, ir ji negali skambėti – „ji tyli“ [P. 23]. Kazimiero pastebėjimu, materialistinė pasaulėvoka priartina žmogų prie žvaigždžių kaip dangaus kūnų, tačiau nutolina nuo žvaigždžių kaip dvasios (Dievo) buveinės. Jasaitis su savo savaiminiu dvasingumu yra arčiau žvaigždžių nei Kurevičius su mokslu.

Tokiu sprendimu Landsbergis priartėja prie rusoistinės, lietuvių literatūrinei tradicijai įprastos, pasaulėvokos. Tas ryškus ne tik poetiškiau vaizduojant Jasaitį ir Onutę su naivia jų religija, prietarais, su tarsi įgimtu dorovingumu, kurį žlugdo aplinkybės: Jasaičiui žuvus Onutė „nuslys pigios meilės taku“ [P. 38]. Jasaitis ir Onutė yra sveikiausios gyvenimo jėgos, tai tie, kuriuos vadina liaudimi. Karaliaus pastebėjimu, būtent liaudis įžvelgia tikrąsias vertybes – tuo metu, kai bažnyčia tesirūpina kova su protestantais, o ir pats karalius norėtų išlikti pasyvus Kazimiero kanonizavimo reikalu, tai yra kuomet bajorų ir plikbajorių, bažnyčios bei karaliaus akimis, Kazimieras vis dar tebėra palaimintasis, „liaudis jau vadina jį šventuoju“ [P. 54]. Nors, kaip minėta, taip reiškiasi tik mažesnis liaudies reiklumas.

Visus šiuos herojus vertinančiu žvilgsniu pasveria Kazimieras ir iš dalies angelas, kurie čia nusileidžia anaiptol ne kaip transcendentinės figūros iš tos už-fizikos esančios būties, o tik racionalios konstrukcijos bei loginės sąvokos, dorovinių, etinių kategorijų pavidalu išskylančios iš žmogaus proto, ir, kadangi jos reiškia iš anksto duotą atsakymą, yra skirtos ne būties esmei tirti, o būties turinio tapatumui idealiems vaizdiniais įvertinti. Angelo susikirtimas per disputą yra seno, kiek psichologizuoto faustiškojo ar manfrediškojo motyvo pakartojimas – teorija, grynas racionalus pažinimas bejėgis prieš „gyvybės medį žalią“.

Pabandę Landsbergio apmąstymus apie būti ir pasaulį įterpti į metafizinio mąstymo rėmus, rastume gana didelio panašumo su racionalistine

bei materialistinė pasaulėvoka. Dramaturgo žvilgsnis nepajėgus pralaužti veidrodinį išorinio apvalkalo paviršių, tad, atsimušęs į jį, grįžta atgal į mūsų protą lyg į vidų kaip išorinių, kultūrinių, dorovinių, etinių struktūrų projekcija. Landsbergio personažo elgesys nerodo mums neregimo žmogaus – jis visas paviršiuje ir visas spurda „deimantiniame tinkle“. Pagrindinį šių dviejų dramų prieštaravimą galima būtų suvokti kaip neatitikimą tarp dangiškosios formos (žinojimo, sąvokų, „deimantinio tinklo“) ir žemiškojo turinio (gyvenimo).

Iš dangiškųjų aukštybių, kuriomis čia virsta pozityvios dorovinės etinės sąvokos ir reikalavimai, apžvelgiamas žemės ribotumas, skirtingi jos gyventojų keliai į dangų, arba, kitaip tariant, įvertinamas žemiškojo būties turinio (ne)tapatumas idealiems vaizdiniais. J. J. Rousseau ir F. Nietzsche's dvasia Landsbergis koreguoja ne žemiškąjį gyvenimo turinį – nors ir pastebi, kad jam trūksta dvasingumo, – o idealius vaizdinius, idealizuodamas žemiškąjį turinį ir kartu regėdamas, jog pernelyg stiprus susižavėjimas „žemės trauka ir žemės ribotumu, žemės iliuzijų apgaule“ [P. 125], kuriai pasidavę angelas-iškritėiva, yra pražūtingas.

Anapusinis ir žemiškasis pasauliai išsiskiria nelyginant dvi priešybės: dangui atitenka dvasia, kuri čia suvokiama kaip loginių kategorijų sankaupos vieta, o žemei lieka kūnas. Šitoks pasaulio modelis praranda metafizinius matmenis romantinė prasme: angelų pasaulis yra šalia žemės pasaulio, bet jiedu nesusisieja kaip vidinis ir išorinis pasaulis ar kaip valia ir vaizdiny. Net ir pats Kazimieras čia ne tiek metafizinė jėga, kiek mistinė figūra, panaši į tas, kurios veikia J. G. Byrono misterijose „Kainas“ ar „Manfredas“, J. W. Goethe's „Faustė“.

Pabandęs apibrėžti metafiziką M. Heideggeris galų gale padarė išvadą, jog „klausimas „Kas yra metafizika?“ ir toliau lieka klausimu“¹⁴. Metafizikos objektas pernelyg sunkiai apčiuopiamas ir atskirų filosofų gauti rezultatai nesusilaukia visuotinio pripažinimo. Užtat kalbama apie „ankstesnę metafiziką“ ar apie Aristotelio, Hegelio, Nietzsche's metafiziką ir pan. Heideggeris teigia, kad pagrindinis

metafizikos klausimas yra klausimas apie būtį kaip tokią, o pati „metafizika yra klausimas apie esinį, išvedantis anapus esinio, orientuotas į tai, kad esinys pats savaime ir esinių visuma būtų išsaugoti kaip suvokimo objektai“¹⁵. Taigi ir Heideggeris laikosi to hermeneutinio principo, kurio nepavyksta apčiuopti „Vėjo ir gluosnių“ būties modelyje – būtent kad būtų paaiškina giluminis jos sluoksnis, kuris slepiasi po išorinėmis būties apraiškomis.

Lietuvių rašytojams nuo seno prastai sekasi su metafizika, dažniausiai jie ima kalbėti apie dangų, bet greit nusileidžia į žemę ir realistinį stilių arba, anot A. Nykos-Niliūno, užuot kalbėję apie būtį, kalba apie buitį. Panašus likimas ištiko ir Landsbergio metafizines aspiracijas dramose „Vėjas gluosniuose“ ir „Gluosniai vėjyje“. Antroji pjesė, susilaukusi daugiau kritikų priekaištų nei pagyrimų už savo „absurdiško teatro bruožus“ bei „groteskinį stilių“¹⁶, mano giliu įsitikinimu, demonstruoja šiuolaikinės lietuvių literatūros kontekste įprastą metafizinių pratybų neišlavinto mentaliteto reakciją – resignaciją susidūrus su filosofinio egzistencijos problemų sprendimo kliūtimi. Akistata su egzistenciniu siaubu ar bent jau chaosu verčia autorių ne užgniaužus kvapą ir virpančią širdimi nerti stačia galvą į patį būties bedugnės vidurį, bet bėgti šalin ir savo baimę skubiai pridengti stilistiniais farso, grotesko ar net pelėsiais atsiduodančio fabliaux draiskalais (neatsižvelgiant netgi į tai, kad stilistinė abiejų Landsbergio dramų eklektika gerokai pažeidžia ir idėjinį kūrinių nuoseklumą).

Ši gynybinė poza, į kurią lietuvių autorius atsistoja, pajutęs metafizines aukštumas, yra tiek panaši į C. G. Jungo aprašytąjį žmogaus santykį su savo pašąmoningumo gelme¹⁷, kad tam tikra analogija su šiomis žmogiškosios būties erdvėmis peršasi pati savaime¹⁸. Psichoanalizė šias sferas ir sieja organiškais ryšiais – Jungui danguje vykstantys procesai tėra vidinės psichinės energijos projekcija į išorę. Romantikai daugybę kartų yra pabrėžę vidinio ir išorinio, arba dvasinio ir empirinio, kosmosų tapatumą¹⁹, o tai reiškia, kad judėjimas į metafizines aukštumas anksčiau ar vėliau priveda prie psichinės (dvasinės) gelmės

atradimo, nes, pažindamas metafizines aukštumas – savo dvasinės gėmės projekciją, – žmogus geriau pažįsta save, ir atvirkščiai – kuo giliau jis įsiskverbia į savo sielos gėmę, tuo aiškesni jam darosi metafiziniai būties matmenys.

Psichinės gėmės ir joje vykstančių bei jos sąlygojamų reiškinių akivaizdumo baimė, pastangos, sutelktos slopinti, o ne pažinti, iki šiol pakirsdavo ir į metafizines aukštumas kilti pasiruošusius liaunos lietuviškos dvasios sparnus. Metafizika mums virsta elementarių moralinių normų kodeksu, skirtu psichinės energijos proveržiui sutramdyti, ir tai diskredituoja jos tiriamąjį stebėjimą. Stebėjimas būdavo traktuojamas kaip pritarimas ir kultivavimas. Metafizikai leidžiama pakilti tik iki herbačiauskiškos mistikos lygmens – iš žmogaus sąmonės bei pasąmonės kylantį ir jų formuojamą būties vaizdą mes suvokiame kaip už žmogaus esančių jėgų veiklos pasekmę. Matyt, todėl metafizinio patyrimo nesukaupusi – taigi ir apsauginio tinklo neįėjusi – lietuviškoji kultūrinė sąmonė liko be aiškių orientyrų ir nesusikūrė atsparumo šiuolaikinės kultūros inspiruotiems pasąmonės jėgų proveržiams, kuriuos įvairiomis kultūrinėmis formomis įteisino bei pateisino europietiškoji sąmonė, nepastebėdama, kad jų sąranga grįsta būtent metafizine refleksija bei patirtimi. Šiuolaikinei vadinamajai postmodernistinei lietuvių literatūrai, neturinčiai metafizinio elemento, liko tik antrasis – pasąmoningumo dėmuo, tačiau ne įsisavintas ir sutramdytas, bet išlaisvintas ir virtęs sau-tikslų.

Gintaras Lazdynas

THE METAPHYSICS OF WIND AND WILLOWS IN DRAMA DILOGY

Summary

Algirdas Landsbergis tries to conform intellectual origin and mathematically precise construction of text in drama diology with the philosophically artistic completion of the world and the concept of style. However, this attempt is fruitless: it provides us with the impression of a me-

chanically completed construction, which lacks the energy of artistic information. The works have no interior or exterior, empirical or spiritual cosmic identity. When this happens, the content of unconscious "depth" doesn't reach the heights of metaphysics. Thus, it becomes a code of elementary moral norms, which controls the streams of one's psyche. In his drama diology A. Landsbergis demonstrates a usual situation for the Lithuanian literature: Lithuanian authors most often deal with the metaphysical revelations unsuccessfully, because once they start talking about Being, they slip into a discussion about the modes of life.

¹*Šilbajoris R.* Netekties ženklai. Vilnius, 1992. P. 282.

²Tekstas cituojamas iš šaltinio: *Landsbergis A.* Vėjas gluosniuose. Gluosniai vėjuje. Chicago, 1973. Skliausteliuose nurodomas puslapis.

³*Russell B.* Sceptical Essays. Unwin paperbacks. London, Sydney, Wellington. 1988. P. 82.

⁴*Šilbajoris R.* Netekties ženklai. Vilnius, 1992. P. 292 – 295.

⁵*Frazer J.G.* The Golden Bough. New York, 1951. P. 802.

⁶*Vries J.* Betrachtungen zum Märchen. FFC. N.150, Helsinki, 1954. P. 21 – 34.

⁷*Пронн В.* Исторические корни волшебной сказки. Ленинград, 1986.

⁸Atrodo, kad ši idėja liko nesuvokta daugelio kritikų. Stasys Santvaras įsitikinęs, jog būtent „šventajam parodomi žmonių silpnumai, jų aistros ir net jų menkystė“, nors pjesėse pagrindinis vedlys, supažindinantis su žemiškuoju gyvenimu iš pradžių angelą, o paskui ir karalių, yra pats Kazimieras – dar ne šventasis, bet siekiantis šventumo. Santvaras rašo: „Atrodo, šv. Kazimieras, visa tai regėdamas, turėtų nuo žmonių nusigrįžti ir juos palikti savo valioj, savuose paklydimuose. Tačiau A1. Landsbergio šventasis į savo tautos vaikus žiūri su gailėsčiu ir užuojauta, daro stebuklą, kuris įvyksta Karaliaus ir kitų dvasioj, tik ne toj išorėj, kur žmonės sielojasi savo žemiškom smulkybėm“ (*Santvaras S.* Dramaturgija tremtyje, in: Lietuvių literatūra svetur 1945 – 1967. Chicago, 1968. P. 373).

Tačiau iš tikrųjų Kazimieras ir atkreipia Karaliaus akis į „žemiškas smulkybes“, priversdamas į jas nukreipti savo karališkąją valią, nes būtent iš jų ir sudarytas visas žemiškasis gyvenimas. Tikrasis „Vėjo gluosniuose“ stebuklas ir yra tas, kad Karalius įstengia nusileisti iki „žemišųjų smulkybių“, kurias iš vertintųjų dalykų sąrašo išbraukia tradicinis krikščioniškasis moralistinis požiūris.

⁹*Šilbajoris R.* Netekties ženklai. Vilnius, 1992. P. 293.

¹⁰Prefaces and Prologues to Famous Books. The Harvard Classics. New York, 1938. Vol. 39.

¹¹*Бахтин М.* Вопросы литературы и эстетики. Москва, 1975. С. 285.

¹²*Гегель Г.В.Ф.* Энциклопедия философских наук. Москва, 1975. Т.2. С. 21.

¹³Ten pat. C. 283.

¹⁴*Heideggeris M.* Rinkiniai raštai. Vilnius, 1992. P. 128.

¹⁵Ten pat. P. 124.

¹⁶*Naujokaitis P.* Lietuvių literatūros istorija. Chicago, 1976. T. 4. P. 320.

¹⁷„Pirmykštis žmogus visų pirma ne itin linksta objektyviai aiškintis akivaizdžius dalykus, tačiau jau čia gyvą poreikį, arba, tiksliau sakant, jo sąsąmoningoje psichikoje glūdi neįveikiamas siekis visą išorinį jutiminį patyrimą sutapatinti su sielos įvykiais, tai yra saulė savo kaita turi vaizduoti Dievo ar herojaus likimą, kurie, iš esmės šnekančios, gyvena ne kur kitur, o žmogaus sieloje. Visas mitizuotas gamtos vyksmas, kaip antai vasara ir žiema, mėnulio kaita, liūčių metas etc. yra mažų mažiausiai būtent jau šių objektyvių patyrimų alegorijos, bet dar greičiau, simbolinės vidinės ir sąsąmoningos sielos dramos, kuri projekcijos būdu, tai yra atsispindėdama gamtos įvykiuose, pasidaro suvokiama žmogaus sąsąmonei, išraiškos. Projekcija yra tokia nuodugni, kad kultūrai prireikė kelių tūkstančių metų bent šiek tiek atskirti ją nuo išorinio objekto.“ <...> „Žmonija niekada nestokojo galingų vaizdinių, kurie buvo maginė savigny nuo klaidaus sielos gelmių gyvybingumo. Sąsąmonės formos visada būdavo išreiškiamos apsauginiais ar šventais vaizdais ir šitaip išstumiamos į kosminę, už sielos esančią erdvę“ (*Jung C. G.* Bewusstes und

Unbewusstes. Hamburg, 1971. S. 121).

¹⁸Ar ne dėl to M. Maeterlinckas beužgimstančią psichoanalizę vadino „transcendentine psichologija“, kurios tikslas – tirti betarpišką sielos ryšį su siela (*Метерлинк М.* Блаженство души (Сокровище смиренных). Санкт-Петербург, 1901. С. 29).

Damiausiai įsiterpęs į romantinę paradigmą tarp Novalio, Hoffmanno, Schopenhauerio ir Freudo bei Jungo, Maeterlinckas „didžiųjų lobių“ taip pat imasi ieškoti dvasios gelmėje – didžiuosius žmonijos ieškojimus ima kreipti nebe į dangų, o į pasąmonę: „Yra daug sąsąmonės pakopų, ir patys išmintingiausi rūpinasi beveik sąsąmoninga sąsąmone, kadangi būtent ji ribojasi su dieviškumu“ (ten pat. C. 140 – 141).

¹⁹Žymiausias romantikų poetas Novalis rašė: „Mes pažinsime pasaulį, kuomet save pačius pažinsime, kadangi mes ir jis esame integruotos dalys“, tačiau jau Novalis, kaip vėliau ir Jungas, kalbėdamas apie psichinių gelmių pažinimą, perspėjo, jog žmogus neišvengiamai išsigąsta, metęs žvilgsnį į dvasios gelmes, kadangi jos yra bedugnės (Novalis. Fragmente. Leipzig [be metu]. S. 7, 8)

Recenzavo dr. Juozas Jasaitis